



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη και Κοινωνικές Ανισότητες: Κοινωνικοψυχολογικές Παρεμβάσεις

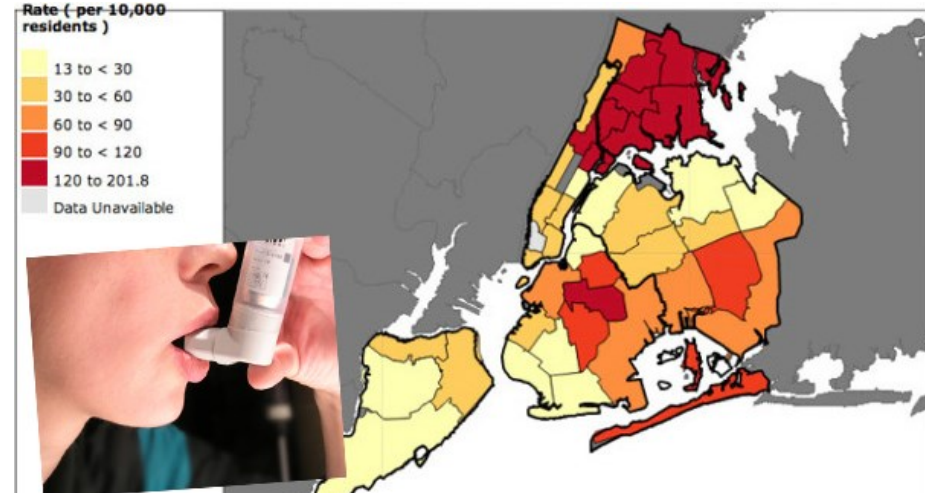
Παυλίνα Αρσενία Κυρτσίδου
Μαρίνα Κοντογιάννη
Γεώργιος Κύριλλος Λάζαρης
Τσαμπίκα Παπαδοπούλου

Τμήμα Ψυχολογίας
ΨΧ78: Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία
Διδάσκων: Βασίλης Παυλόπουλος
Χειμερινό Εξάμηνο 2024-2025

Περιεχόμενα

- Εισαγωγή
- Ορισμοί και Θεωρητικό Πλαίσιο Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης
- Αιτίες Περιβαλλοντικών Ανισοτήτων
- Επιπτώσεις στις Μειονεκτούσες Ομάδες
- Περιβαλλοντικά Κινήματα
- Θεωρητικό Πλαίσιο Παρεμβάσεων
- Προτάσεις Παρεμβάσεων
- Take-home Messages

Εισαγωγή



Ορισμοί, Θεωρητικό Πλαίσιο και Απαρχές

Ορισμοί

- Περιβαλλοντική Δικαιοσύνη:

Αναφέρεται σε πολιτισμικές νόρμες και αξίες, κανόνες, συμπεριφορές, πολιτικές και αποφάσεις που υποστηρίζουν τις βιώσιμες κοινωνίες, όπου οι άνθρωποι μπορούν να αλληλεπιδρούν με σιγουριά ότι το περιβάλλον είναι ασφαλές, υποστηρικτικό και παραγωγικό (Bryant, 1995).

- Περιβαλλοντικός Ρατσισμός:

Αναφέρεται στη φυλετική διάκριση στη διαδικασία λήψης περιβαλλοντικών πολιτικών και στην εφαρμογή κανονισμών και νόμων, στη σκόπιμη στόχευση κοινοτήτων φυλετικών μειονοτήτων για τη δημιουργία εγκαταστάσεων τοξικών αποβλήτων και στον αποκλεισμό τους από τις αποφάσεις για τις κοινότητες τους (Bryant, 1995· Chavis, 1994).

Θεωρητικό Πλαίσιο Περιβαλλοντικής Δικαιοσύνης

- Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη θέτει το ερώτημα του ποιος παίρνει τι, γιατί και πόσο.

Βασικά χαρακτηριστικά:

- Ενσωματώνει το δικαίωμα όλων στην προστασία από την περιβαλλοντική υποβάθμιση.
- Υιοθετεί το μοντέλο δράσης ως πρόληψη.
- Μεταθέτει το βάρος της απόδειξης σε αυτούς που ρυπαίνουν.
- Το αν υπάρχει διάκριση συνάγεται από την ύπαρξη ή όχι ανισομερούς επίπτωσης και στατιστικά αποδεδειγμένης μεροληψίας σε κάποιον πληθυσμό.
- Αποκατάσταση ανισομερούς επίπτωσης μέσω στοχευμένων ενεργειών και πόρων (Bullard, 2006).

Πώς ξεκίνησε;

- Η αρχή έγινε το 1982 με το κίνημα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης στη κομητεία Warren της Βόρειας Καρολίνας στις ΗΠΑ.
- Αφορμή στάθηκε η απαγόρευση της δημιουργίας ενός χώρου απόθεσης επικίνδυνων αποβλήτων που περιείχε 30.000 κυβικά γιάρδες εδάφους μολυσμένου με PCBs (πολυχλωριωμένα διφαινύλια) σε περιοχή όπου στην πλειοψηφία κατοικούν Αφροαμερικάνοι (Geiser & Waneck, 1983).
- Το κίνημα αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για την δημιουργία οργανώσεων και επιτροπών, την διεξαγωγή ερευνών που αποδεικνύουν την διάκριση (Mohai et al., 2009).

Αιτίες Περιβαλλοντικών Ανισοτήτων και Επιπτώσεις στις Μειονεκτούσες Ομάδες

Αιτίες Περιβαλλοντικών Ανισοτήτων

- Οικονομικές: Μοναδικός στόχος η αύξηση του κέρδους με το λιγότερο δυνατό κόστος. Οι εταιρείες, δηλαδή, δεν διακρίνουν φυλετικά από πρόθεση, αλλά καθαρά με οικονομικούς όρους (Ringquist, 2003).
- Κοινωνικοπολιτισμικές: Οι αποφάσεις για την κατασκευή ή τοποθέτηση εργοστασίων/εγκαταστάσεων λαμβάνονται με το σκεπτικό της μικρότερης δυνατής αντίστασης από την κοινότητα (κρίσιμης σημασίας τακτική των πολιτικών θεσμών) (Bullard & Wright, 1987).
- Φυλετικές: Συντήρηση και αναπαραγωγή των φυλετικών στερεοτύπων (Pulido, 2000).
- Στην καταπολέμηση των περιβαλλοντικών ανισοτήτων συμβάλλει επίσης το φαινόμενο της υποεκπροσώπησης των μειονοτήτων στα κυβερνητικά όργανα και τις πολιτικές αποφάσεις.

Μοντέλο Σχηματισμού Περιβαλλοντικής Ανισότητας (Environmental Inequality Formation) (Pellow, 2000)

- Το EIF δεν δίνει έμφαση στο σενάριο «θύτης-θύμα».
- Πρόκειται για ένα μοντέλο ολιστικής προσέγγισης.

Σύνδεση τριών σημείων:

- Επαναπροσδιορισμός της περιβαλλοντικής ανισότητας ως αποτέλεσμα κοινωνικο-ιστορικής διαδικασίας (Pulido, 1996a,b· Szaz & Meuser, 1997, 1998).
- Εμπλοκή πολλαπλών ομάδων με αναδιαμορφούμενα και πολλές φορές αντικρουόμενα συμφέροντα (Hurley, 1995· Walsh et al., 1997).
- Ανάλυση κύκλου ζωής της ρυπογόνου παραγωγής και κατανάλωσης των προϊόντων (Moi, 1995).

Επιπτώσεις στις Μειονεκτούσες Ομάδες (Cutter,1995)

- Δυσανάλογη έκθεση σε περιβαλλοντικούς κινδύνους.
- Η έκθεση σε τοξικές συνθήκες οδηγεί σε ρύπους της ατμόσφαιρας και του υδάτινου δικτύου.
- Πλήττεται συνακόλουθα η υγεία των μειονοτικών πληθυσμών (καρκίνος, χρόνιες παθήσεις).
- Ο κακής ποιότητας αέρας στις κοινότητες μπορεί να οδηγήσει σε άσθμα και ζητήματα πνευμονολογικά/αναπνευστικής οδού (Bullard, 2005).
- Η μόλυνση από μόλυβδο αποτελεί τη σημαντικότερη περιβαλλοντική απειλή για παιδιά που είναι φτωχά ή έγχρωμα και που ζουν σε παλιά σπίτια.
- Είναι πέντε φορές πιο πιθανή η δηλητηρίαση από μόλυβδο στα παιδιά μαύρων κοινοτήτων (Bullard, 2008).

Περιβαλλοντικά Κινήματα

Περιβαλλοντικά Κινήματα

- Κοινωνική Συνείδηση και Ριζοσπαστικός Περιβαλλοντισμός

Τα περιβαλλοντικά κινήματα αμφισβητούν τις καπιταλιστικές αξίες, ενισχύοντας την κοινωνική συνείδηση και προωθώντας την αλλαγή στις πολιτικές προστασίας του περιβάλλοντος (Rootes, 2014).

- Τοπικά Κινήματα και Κοινωνική Συμμετοχή

Τα τοπικά κινήματα ενθαρρύνουν τη συμμετοχή προσφέροντας νέες προοπτικές αντιμετώπισης προβλημάτων, επηρεάζουν την τοπική κοινωνία και συμβάλλουν στη δημιουργία μιας παγκόσμιας περιβαλλοντικής πολιτικής.

Θεωρητικό Πλαίσιο Παρεμβάσεων και Προτάσεις Παρεμβάσεων

Κοινωνική Σύγκριση (Festinger, 1954)

- Η ενδογενής ανάγκη του ατόμου για αξιολόγηση των απόψεων και ικανοτήτων του μέσω κοινωνικής σύγκρισης, όταν δεν υπάρχουν αντικειμενικά μέσα αξιολόγησης.
- Η ανάγκη αυτή για αυτοεκτίμηση οδηγεί τα άτομα να εντάσσονται σε ομάδες με γνώμες και ικανότητες κοντά στις δικές τους, και να απομακρύνονται από ομάδες που δεν ικανοποιούν αυτή την ανάγκη.
- Όσον αφορά τις δυνατότητες παρεμβάσεων, η ομαδική ταυτότητα προάγει την ανάπτυξη κοινών στόχων για τη δικαιοσύνη.
- Η έλλειψη κοινωνικής σύγκρισης προκαλεί αστάθεια απόψεων και μειώνει την αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων.

Θεωρίες Υιοθέτησης Συμπεριφορών

- Θεωρία Προγραμματισμένης Συμπεριφοράς (TPB): Επηρεάζει τις περιβαλλοντικές συμπεριφορές μέσω στάσεων, κοινωνικών κανόνων και αντιληπτού ελέγχου (Moore & Boldero, 2017).
- Θεωρία Ενεργοποίησης Κανονισμού (NAM): Εστιάζει στις ηθικές νόρμες και την κινητοποίηση μέσω συναισθημάτων, όπως η ενοχή (Schwartz, 1977).
- Θεωρία Συνήθους Συμπεριφοράς: Προωθεί τις περιβαλλοντικές συμπεριφορές μέσω σταθερότητας και επανάληψης (Carrus et al., 2008).
- Σύνθετο Μοντέλο Δράσης (CADM): Συνδυάζει τις θεωρίες TPB και NAM και τις θεωρίες συνήθους συμπεριφοράς για μια ολιστική προσέγγιση (Moore & Boldero, 2017).

Κοινοτική Συμμετοχική Έρευνα

- Η κοινοτική συμμετοχική έρευνα (Community-Based Participatory Research) ως ένα από τα πιο ισχυρά εργαλεία για τη προώθηση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης.
- Η CBPR είναι μία συνεργατική προσέγγιση-συνεργασία κοινότητας με επιστήμονες.
- Ο κύριος στόχος είναι η ανάδυση των αναγκών των μελών της κοινότητας.
- Σε αυτό το είδος έρευνας δεν πρωταγωνιστούν οι ερευνητές/τριες ή οι ακαδημαϊκοί/ές, αλλά η συνεργασία επιστημών-ερευνητών με τα μέλη της κοινότητας.
- Με τη CBPR ενισχύεται η εμπιστοσύνη μεταξύ των μελών της ομάδας.
- Ένας από τους στόχους είναι η κοινωνική αλλαγή μέσω της κοινότητας.
- Η CBPR συμπίπτει με το στόχο της εξάλειψης των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς προωθεί την ισότητα, την ένταξη και τη συλλογική δράση.

Κοινοτική Συμμετοχική Έρευνα

- Τα μέλη της κοινότητας έχουν την εξουσία να διαμορφώσουν το περιβάλλον τους με τρόπους που να προάγουν την υγεία και τη δικαιοσύνη για όλα τα άτομα (Shepard, 2002).
- Παράδειγμα εφαρμογής της CBPR: Αντιμετώπιση της ρύπανσης από διάφορες βιομηχανίες σε κοινότητες ψαράδων (Chen et al., 2002).
- Εφαρμογή CBPR: Συνεργασία των μελών της κοινότητας των ψαράδων με τους ερευνητές.
- Συνδυασμός πολιτισμικού πλαισίου-παραδοσιακών τεχνικών-επιστήμης.
- Αποτελέσματα: Ανάπτυξη λύσεων, παραδοσιακή τεχνική καθαρισμού του νερού και βιώσιμη αλιεία.
- Η κοινότητα διεκδικεί το δικαίωμά της για αυστηρότερους ελέγχους της ρύπανσης.

Περιβαλλοντική εκπαίδευση (Λάνη, 2021)

- Ο κρίσιμος ρόλος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης
- Ο σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών στην μεταλαμπάδευση αξιών και στη προώθηση της ευαισθητοποίησης.
- Πρακτικές λύσεις:
 - ✓ Δημιουργία μαθημάτων ή εργαστηρίων για τις περιβαλλοντικές ανισότητες που βιώνουν οι μαθητές προκειμένου να τους δοθούν λύσεις.
 - ✓ Υποστήριξη σχολείων σε μειονοτικές περιοχές: παροχή χρηματοδότης και τεχνολογικών μέσων και πόρων.
 - ✓ Ισότιμα όλα τα σχολεία όσον αφορά τη καθαριότητα και την ασφάλεια των χώρων.
 - ✓ Επιμορφωτικά σεμινάρια για τους/τις εκπαιδευτικούς με έννοιες όπως η περιβαλλοντική δικαιοσύνη.
 - ✓ Συμμετοχή των γονέων σε περιβαλλοντικές δράσεις που προάγουν τη συλλογικότητα.

Η τέχνη ως μέτρο παρέμβασης για την περιβαλλοντική δικαιοσύνη (Μυλωνά, 2023)

- Η τέχνη ως μέσο ευαισθητοποίησης για τις κοινωνικές ανισότητες και τη περιβαλλοντική αδικία μέσω δραστηριοτήτων που βασίζονται στο συναίσθημα και στη δημιουργία.
- Η τέχνη έχει και εκπαιδευτικό ρόλο. Για παράδειγμα, μέσα από μια θεατρική παράσταση μπορεί με πιο διαδραστικό τρόπο να προωθηθεί η περιβαλλοντική παιδεία και να αφυπνίσει τα άτομα.
- Η τέχνη δεν κάνει διαχωρισμούς στους ανθρώπους. Δίνεται φωνή σε άτομα από κοινωνικά περιθωριοποιημένες κοινότητες που πλήττονται δυσανάλογα από την περιβαλλοντική κρίση.
- Άτομα της τέχνης οργανώνουν εκπαιδευτικά προγράμματα που βοηθάνε στην αλλαγή συμπεριφορών και αξιών για το θέμα της περιβαλλοντικής αδικίας.
- Κάποιοι/ες καλλιτέχνες/ιδες χρησιμοποιούν στα έργα τους ανακυκλώσιμα υλικά.

Take-home messages

- Η ύπαρξη και διαιώνιση των περιβαλλοντικών ανισοτήτων αποδίδεται στους φυλετικούς, κοινωνικο-πολιτισμικούς και οικονομικούς παράγοντες, καθώς και στην αλληλεπίδραση αυτών.
- Στις ΗΠΑ, η φυλή (Αφροαμερικάνοι, Λατινικής καταγωγής, Ασιάτες) αποτελεί τον ισχυρότερο προβλεπτικό παράγοντα εγκαταστάσεων περιβαλλοντικού κινδύνου.
- Η συλλογική δράση αντιτίθεται στις περιβαλλοντικές και κοινωνικές ανισότητες.
- Υπάρχει μεγάλη ανάγκη για υλοποίηση των προτάσεων παρέμβασης προκειμένου να περάσουμε σε πιο πρακτικά ζητήματα και να μειωθεί το ζήτημα της περιβαλλοντικής αδικίας.

Βιβλιογραφία

Bryant, B (1995). *Environmental Justice: Issues, policies and solutions*. Island press.

Bullard, R., & Wright, B. H. (1987). Environmentalism and the politics of equity: emergent trends in the black community. *Mid-American Review of Sociology*, 12(2), 21-37.

Bullard, R. (2005). Environmental justice in the 21st century. *Debating the earth*, 3222-3356.

Bullard, R. D., Mohai, P., Saha, R., & Wright, B. (2008). Toxic wastes and race at twenty: Why race still matters after all of these years. *Envtl. L.*, 38, 371.

Chavis, B.F. jr (1994) Preface. In Bullard, R.D., editor, *Unequal protection: environmental justice and communities of color*. San Francisco, CA: Sierra Club Books, xi-xii.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117–140.

Geiser, K., & Waneck, G. (1983). PCBs and warren county. *Science for the People*, 15(4), 13-17.

Λάνη, Η. (2021). Περιβαλλοντική δικαιοσύνη και κοινωνικές ανισότητες - απόψεις και στάσεις εκπαιδευτικών. *Πέργαμος*.

Mohai, P., Pellow, D., & Roberts, J. T. (2009). Environmental justice. *Annual review of environment and resources*, 34(1), 405-430.

Βιβλιογραφία

Moore, H. E., & Boldero, J. (2017). Designing interventions that last: A classification of environmental behaviors in relation to the activities, costs, and effort involved for adoption and maintenance. *Frontiers in Psychology, 8*, 1874.

Μυλωνά, Β. (2023). Art For Earth: η τέχνη ως μέσο ενδυνάμωσης, εκπαίδευσης και κοινωνικής αλλαγής στην περιβαλλοντική κρίση.

Pulido L. 2000. Rethinking environmental racism. *Ann. Assoc. Am. Geogr.* 90:12–40.

Rootes, C. (2014). Environmental movements: From the local to the global. In *Environmental Movements* (pp.12). Routledge.

Ringquist, E. J. (2000). Environmental justice: normative concerns and empirical evidence. *Environmental policy, 4*.

Shepard, P. M. (2002). Advancing environmental justice through community-based participatory research. *Environmental Health Perspectives, 110*(suppl 2), 139-139

Vig, N. J., & Kraft, M. E. (Eds.). (2012). *Environmental Policy: New Directions for the Twenty-First Century 8th Edition*. Sage.